

İhvân-ı Müslimîn aynı zamanda iktisadî, içtimai ve siyasî alanlardaki faaliyetlerle de önem vermiş. Eğitim alanında İslâm kültürünün öğretildiği en önemli merkezlerden olan Ezher'in islah edilmesini, okullarda ve üniversitelerdeki ders programlarının yeniden düzenlenmesini önermiştir. Bu arada anayasayı ve parlamenter sistemi bazı şehirlerle kabul ettiğini açıklayarak ümmeti bölmekte olan partiliğin ve bütün siyasî partilerin kaldırılmasını savunmuş, yabancıların kültürel, siyasî ve ekonomik baskılarından kurtulmak yolunda çaba harcamıştır. Ayrıca bütün Arap ve İslâm ülkelerinin tam bağımsızlığa kavuşması ve başka ülkelerde yaşayan müslümanlara azınlık haklarının tanınması için çalışmıştır. Filistin'de İngiliz manda yönetimine karşı sürdürülen mücadeleye destek olan İhvân-ı Müslimîn, 1937 yılında İngilizler tarafından teklif edilen Filistin'in taksim tezini reddetmiştir. Diğer taraftan İslâm dünyasının meseleleriyle de yakından ilgilenmiş, Mısır dışındaki müslümanların meselelerine eğilip onlara çeşitli konularda destek vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İshak Mûsâ el-Hüseynî, *el-İhvânü'l-müslimîn: Kübra'l-harekâti'l-İslâmiyyeti'l-hadişe*, Beyrut 1952; Christina P. Harris, *Nationalism and Revolution in Egypt: the Role of the Muslim Brotherhood*, London 1964; Muhammed Şevki Zeki, *el-İhvânü'l-müslimîn ve'l-müctema'u'l-Mısrî*, Kahire 1980; Kâmil eş-Şerîf, *el-İhvânü'l-müslimîn fi harbi Filistin*, Mansûre 1984; Muhammed Fethî Ali Şaîr, *Vesâ'ilü'l-i'lâmi'l-ma'tbû'a fi da'veti'l-İhvânî'l-müslimîn*, Cidde 1405/1985; Ferid Abdülhâlik, *el-İhvânü'l-müslimîn fi'l-mizânî'l-hak*, Kahire 1408/1987; Zekerîyyâ Süleyman Beyyûmî, *el-İhvânü'l-müslimîn beyne 'Abdünnâsir ve's-Sâdât (1952-1981)*, Kahire 1408/1987; Muhammed Hâmid Ebû'n-Nasr, *Hakikatü'l-hilâf beyne İhvânî'l-müslimîn ve 'Abdünnâsir*, Kahire 1408/1988; Ahmed Abdülmeccid, *el-İhvân ve 'Abdünnâsir*, Kahire 1991; İbrâhim el-Beyyûmî Gânîm, *el-Fikrû's-siyâsi li'l-İmâm Hasan el-Bennâ*, Kahire 1412/1992; Hasan el-Bennâ, *Mecmû'atü resâ'il-l'imâmî's-şehîd Hasan el-Bennâ*, Beyrut 1412/1992; M. Deeb, "Continuity in Modern Egyptian History: The Wafd and the Muslim Brothers", *Problems of the Modern Middle East in Historical Perspective* (ed. J. P. Spagnolo), Oxford 1992, s. 49-61; Hâle Mustafa, *el-İslâmü's-siyâsi fi Mısr: min hareketi'l-islâh ilâ cema'ati'l-ıunf*, Kahire 1412/1992, s. 75-130; Hişam Mübârek, *İrhâbiyyûn kâdimûn: Dirâse mukârene beyne mevkîfi'l-İhvânî'l-müslimîn ve cema'ati'l-cihâd min kazıyyeti'l-ıunf (1928-1994)*, Kahire 1995; Abbas Hâmeyâr, *İrân ve'l-İhvânü'l-müslimîn* (trc. Abdülemîr es-Sâidî), Beyrut 1997; Z. Kaplinsky, "The Muslim Brotherhood", *Middle Eastern Affairs*, V/12, New York 1954, s. 377-384; Aly Abd al-Monein Said - M. W. Wenner, "Modern Islamic Reform Movements: The Muslim Brotherhood in Contemporary Egypt", *MEJ*,

XXXVI/3 (1982), s. 336-361; Uri M. Kupferschmidt, "The Muslim Brothers and the Egyptian Village", *AAS*, XVI/1, Jerusalem 1982, s. 157-170; G. Delanoue, "İkhvân al-Muslîmîn", *EP*² (İng.), III, 1068-1071; Denis J. Sullivan, "Muslim Brotherhood in Egypt", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, New York 1994, III, 187-191.

İBRÂHİM BEYYÛMÎ GÂNİM

Mısır Dışındaki İhvân-ı Müslimîn Hareketi. İhvân-ı Müslimîn 1930'lu yılların ortalarından itibaren Mısır dışında Suriye, Sudan, Ürdün, Küveyt, Yemen, Pakistan, Kuzey ve Orta Afrika ile Avrupa'nın bazı ülkelerinde şube açtığı gibi buralarda farklı isimler altında çeşitli örgütlerin ortaya çıkmasında da büyük bir rol oynamıştır.

Suriye. Fransız işgali altındaki Suriye'de ilk şubesini 1937'de açan teşkilâtın burada güçlenmesinde ve yayılmasında etkili olan kişi Mustafa es-Sibâî'dir. Kahire'de öğrenciliği sırasında Hasan el-Bennâ ile tanışan Sibâî, Suriye'ye döndükten sonra 1945-1946 yıllarında önceden mevcut olan bazı cemiyetleri İhvân-ı Müslimîn çatısı altında topladı; kendisi de el-murâkibü'l-âm seçildi. Fransa'nın 1946'da askerlerini çekmek zorunda kalmasından sonra ortaya çıkan yönetim krizi sırasında aktif rol oynayan teşkilât, 1947 yılında yapılan seçimlere katılarak halktan büyük destek gördü. 1948'de Araplar'ın Filistin'de yenilgiye uğramasından sonra Batı ile ortak çalışmalar yapılmasına karşı çıkan İhvân-ı Müslimîn şehirlerdeki gücünü arttırdı.

Suriye'de üst üste darbelerin yapıldığı yıl olan 1949'da teşkilâtın üzerindeki baskıların artması üzerine İhvân-ı Müslimîn, siyasî faaliyetlerini devam ettirebilmek amacıyla diğer bazı organizasyonlarla birlikte el-Cebhetü'l-İştirâkiyyetü'l-İslâmiyye'yi kurdu. Bu dönemde Suriye İhvânında hâkim olan İslâm sosyalizmi fikrini Mustafa es-Sibâî 1959 yılında *İştirâkiyyetü'l-İslâm* başlığı altında kitaplaştırdı. 1954'te İhvân-ı Müslimîn'in Mısır'da yasaklanmasından sonra Suriye şubesi siyasî faaliyetlerini durdurarak daha çok eğitime yöneldi. Bu arada Suriye, Irak, Ürdün ve Sudan şubelerinin temsilcileri Şam'da bir araya gelerek Hür Sübaylar'a karşı hükümetler ve halk nezdinde bir kampanya başlatma kararı aldılar. 1957 yılında Mustafa es-Sibâî hastalığı sebebiyle yerini İsmâ el-Attâr'a bıraktı. Suriye'nin 1958'de iktidardaki Baas Partisi'nin gayretleri sonucu Mısır ile birleşmesi, her iki devlet-

te de siyasî partilerin ve onların yanı sıra İhvân teşkilâtının kapanmasını beraberinde getirdi. Bu yüzden 1961 yılında Suriye'nin Mısır'dan ayrılmasını destekleyenlerin başında İhvân-ı Müslimîn mensupları geldi ve bu süreçten sonra tekrar açılarak siyasî faaliyetlerine hız verdi; 1962'de seçimlere katılıp parlamentoda on sandalye kazandı.

Baas Partisi'nin yeniden iktidara gelmesinden (1963) sonra teşkilâtle rejim arasında günümüze (2000) kadar süren bir sürtüşme başladı ve rejimin laik politikasını eleştiren teşkilât diğer partiler gibi kapatılırken lideri İsmâ el-Attâr sürgüne gönderildi. 1967 İsrail yenilgisinin ardından Suriye İhvân-ı Müslimîn'i kendi içinde rejimle olan ilişkiler konusunda fikir ayrılığına düşürdü. İsmâ el-Attâr'ı destekleyen Şam grubu rejime karşı ılımlı bir davranış sergilenmesini isterken Mervân Hadîd'in etrafında oluşan grup, Baas rejimine karşı silâhlı bir cihad faaliyetinin başlatılması gerektiğini savundu. Bu fikir ayrılığından çıkan bunalım 1970 yılında bölünmeyle sonuçlandı. 1970'te iktidarı ele geçiren Hâfız Es'ad'ın din karşısı bir politika uygulaması rejimin Şam grubuyla ilişkilerinin bozulması sonucunu doğurdu. İhvân-ı Müslimîn 1973 anayasasında devletin "demokratik, halkçı ve sosyalist" şeklinde tanımlanmasına karşı çıkarak metne devletin dininin İslâm olduğuna dair bir madde eklenmesi gerektiğini savundu; bunu geniş halk kitlelerinin katıldığı boykotlar takip etti. Es'ad'ın politikalarında bazı değişikliklere gitmesinden ve 1973'teki savaş ortamından dolayı teşkilâtın rejime karşı faaliyetlerinde bir yumuşama görüldüye de bu durum uzun sürmedi ve Adnân Sa'deddin'in 1975'te el-murâkibü'l-âm seçilmesinden sonra ilişkiler tekrar bozuldu. Es'ad'ın Haziran 1976'da Lübnan'daki iç savaşta müslüman gruplara karşı Mârûnîler'in yanında yer alması hem Suriye halkının hem de teşkilâtın tepkisine yol açtı ve Es'ad Mârûnîler'in, İsraililer'in, Amerikalılar'ın ajanı olmakla suçlandı. Suriye'nin Lübnan'daki iç savaşa karışmasının ardından İhvân-ı Müslimîn de Es'ad rejimine karşı cihad açıp asker ve polisleri saldırı başlattı. 1980 başından itibaren bunları büyük çaplı gösteriler ve grevler takip etti. Es'ad rejiminin teşkilâtın faaliyetlerine son vermek amacıyla aldığı sert tedbirler örgütün Suriye'deki etkisini azaltmadığı gibi aksine halkın ve sivil kuruluşların ona olan desteğini arttırdı. Bunun üzerine 7 Haziran 1980'de çıkarılan 49 sayılı kanun-

İHVÂN-I MÜSLİMİN

la teşkilâta üye olmak, hatta herhangi bir biçimde onunla dayanışmaya girmek yasaklandı ve kanunu ihlâl edenlere ölüm cezası getirildi. 26 Haziran 1980'de Es'ad'a karşı başarısız bir suikast girişiminin de bulunulmasının arkasından yaklaşık 5000 İhvân mensubu tutuklandı ve birçoğu öldürüldü. Bu olaylardan sonra teşkilât yeniden yapılanma ve taktik değişimine gitti. Ekim 1980'de çok sayıda örgütü çevresine toplayarak Şeyh Muhammed Ebû Nasr el-Beyânûnî, Adnân Sa'deddin ve Saîd Havvâ'nın öncülüğünde el-Cebhetü'l-İslâmiyye fî Sûriye'yi kurdu. Cephe daha ziyade, o güne kadar İhvân-ı Müslimîn tarafından dile getirilen görüşleri benimseyerek bunları *Beyânât* ve *Mîsâk* başlığı altında iki yayın halinde kamu oyuna duyurdu. Ancak Suriye yönetimi de yıllardan beri süren silâhlı mücadeleler ve grevler yüzünden sarsılan otoritesini tekrar tesis etmek amacıyla geniş çaplı bir faaliyete başladı ve askerî birlikler 1982 Şubatında teşkilâtın kalesi durumunda olan Hama şehrine havadan ve karadan saldırıya geçti; binlerce kişi öldürüldü ve şehir tahrip edildi.

Hama olaylarından sonra İslâm cephesi içinde çeşitli tartışmalar ve bölünmeler vuku bulurken hareketin önde gelenleri Suriye dışına çıktı. 1980-2000 yılları arasında gelişen milletlerarası olaylar Suriye İhvânı'nın tavrı üzerinde belirleyici bir rol oynadı. Âyetullah Humeynî'den beklediği yardımı göremeyen Adnân Sa'deddin'in başını çektiği grup Irak yanlısı bir tavır sergiledi. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Körfez Savaşı'ndan sonra Suriye'nin İsrail ile barış görüşmelerine başlaması üzerine Es'ad rejimi İhvân-ı Müslimîn'e karşı daha ılımlı bir politika takip etme ihtiyacı duydu ve çok sayıda örgüt mensubunu hapisten çıkardı. Geçen yıllar içerisinde lider kadrosu değişen teşkilât da Es'ad'ın son politikalarını olumlu karşılayarak rejime karşı cihad çağrısını durdurdu.

Ürdün ve Filistin. İhvân-ı Müslimîn'in Ürdün kolu Hâc Abdüllatif el-Kura liderliğinde 1946 yılında Salt şehrinde kuruldu ve siyasete karışmamak şartıyla Kral Abdullah'ın onayını aldı; 1948 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Batı Şeria'da güçlenerek siyasîleşmeye başladı. Hâc Abdüllatif el-Kura'nın 1953'te vefatından sonra örgütün başına Abdurrahman el-Halîfe geçti. Diğer siyasî partilerin zaman zaman Hâşimî rejimi tarafından yasaklanması rağmen İhvân-ı Müslimîn meşrû bir örgüt olarak kabul edildi ve faaliyetleri-

ne izin verildi. Ürdün rejiminin hareketi kontrol altında tutmak amacıyla liderlerini tutuklamasına rağmen 1950 ve 1960'lı yıllar boyunca teşkilâtın genelde Kral Hüseyin'le iyi ilişkiler geliştirerek onun komünist, Baasçı ve Nâsırcı gruplara karşı izlediği politikayı destekledi. 1951 yılından itibaren de seçimlere katıldı ve parlamentoda temsil edildi; 1962'de Batı Şeria'da bütün siyasî partiler seçimleri boykot ederken de bu boykota katılmayan tek örgüt oldu. 1967'de Batı Şeria'nın İsrail işgali altında kalmasından sonra teşkilâtın bazı mensupları Filistin Kurtuluş Örgütü saflarında İsrail'e karşı yürütülen silâhlı mücadeleye katıldı. 1970'li yıllarda ise bölgedeki İslâmî hareketlerde görülen canlılığa paralel olarak tekrar güçlendi.

İhvân-ı Müslimîn, 1980'li yılların başlarından itibaren rejimin meşruiyetini sorgulamaya ve icraatını şiddetle eleştirmeye başladı. Bunun üzerine rejim açısından tehlikeli görülerek bazı mensupları tutuklandı. Kral Hüseyin'in uzun bir aradan sonra 1989'da seçimlerin yapılmasına karar vermesi teşkilâta ilişkilerin yumuşamasına yol açtı. Seçimlere katılan örgüt, parlamentodaki altmış sandalyeden yirmi ikisini alarak % 40'a varan oranda başarı sağladı. İhvân-ı Müslimîn'e yakın görüşteki diğer partilerin de on iki sandalyeye sahip olması sonucunda parlamentodaki dengeler değişti ve kanunların İslâm'a uygun hale getirilmesini savunanlar ağırlık kazandı. 1950 yılından itibaren resmî kayıtlarda dinî bir hayır kurumu olarak geçen teşkilât, seçim kanununun gerekli kulması üzerine fikren kendisine yakın bulduğu bağımsızlarla birleşerek Şubat 1993'te Cebhetü'l-ameli'l-İslâmî adlı siyasî bir parti kurdu ve 1993 seçimlerinde küçümsenemeyecek bir başarı sağladı.

Sudan. Sudan, İhvân-ı Müslimîn ile 1940'lı yıllarda Mısır'da okuyan öğrenciler vasıtasıyla tanıştı. Örgüt özellikle çeşitli siyasî partilere mensup öğrenciler arasında taban buldu ve onun etkisiyle önceden komünist gruplara yakın olan Bâbikir Karrâr ve Muhammed Yûsuf'la bazı arkadaşları Hareketü't-tahrîrî'l-İslâmî'yi kurdu. O dönemde popüler olan İslâm sosyalizmi fikrinden esinlenen bu iki lider, sosyalist bir İslâm devletinin kurulması için propaganda yapmaya başladı. 1950'li yılların başlarında Hareketü't-tahrîrî'l-İslâmî'ye katılan çok sayıda öğrenci kendisini aynı zamanda İhvân mensubu kabul ediyordu. Karrâr'ın İhvân-ı Müslimîn ile yakınlığa muhalif olması grup için-

de tartışmaların çıkmasına yol açtı. Tartışmaları bitirmek amacıyla 21 Ağustos 1954'te Mu'temerü'l-îd adı altında bir kongre yapıldı. Kongrede Sudan İhvân-ı Müslimîn örgütünün resmen kurulduğu ilân edildi ve el-murâkibü'l-âm olarak Reşîd Tâhir seçildi. Önceleri İngilizler'in Sudan'dan çekilmesi durumunda Mısır ile birleşilmesini savunan teşkilât, Mısır İhvânı'nın Cemal Abdünnâsır'a yapılan suikast teşebbüsünün ardından baskı görmeye başlaması üzerine tam bağımsızlık yönünde fikir değiştirdi ve ülkenin bağımsızlığını ilân etme kararı netleşmeye başlayınca da Aralık 1955'te el-Cebhetü'l-İslâmîye li'd-düstûr'u kurdu.

General İbrâhim Abbûd'un 1958 yılında yaptığı darbeden sonra bütün siyasî partiler kapatıldığı halde dinî bir hareket olarak görülen İhvân-ı Müslimîn'in faaliyetlerine izin verildiyse de 9 Kasım 1959'da el-murâkibü'l-âm Reşîd Tâhir'in diğer bazı kesimlerin desteğiyle askerî rejime karşı darbe hazırlığına giriştiğinin anlaşılmaması üzerine yasaklama kapsamına alındı. 1964'te General Abbûd'un iktidardan uzaklaştırılmasını sağlayan halk hareketine katılan İhvân-ı Müslimîn'i bundan sonra yönlendiren kişi, Aralık 1964'te daha geniş tabana yayılmak amacıyla Cebhetü'l-mîsâkî'l-İslâmî'yi kuran Hasan et-Türâbî oldu. Siyasî konulara ağırlık veren teşkilât, öteden beri İhvân'ın üzerinde durduğu İslâmî anayasa çalışmalarını hızlandırarak şeriatın uygulanması meselesini gündeme getirdi. Arkasından da Mayıs 1965 seçimlerine katılıp parlamentoya girdi ve Sâdık el-Mehdî'nin liderliğindeki Hizbü'l-ümme ile birlikte İslâmî anayasa çalışmalarını ve komünizm karşıtı faaliyetlerini yoğunlaştırdı.

Nümeyrî'nin askerî darbesinden (1969) sonra Türâbî dahil İhvân'ın yönetim kadrosunda bulunan çok sayıda üye yakalandı ve bir kısmı öldürüldü. 1971 Temmuzunda gerçekleştirilen sol eğilimli bir darbe girişiminin Nümeyrî'nin dinî kesimle arasının düzelmesine yol açması, aynı yılın sonlarında hapisten çıkan Türâbî'ye hareket alanını genişletmesi için ortam hazırladı ve üniversitelerdeki öğrenci dernekleri İhvân-ı Müslimîn'in kontrolüne geçti. 1973 anayasasında hukukun ana kaynağının İslâm olduğunun belirtilmesinden sonra başlatılan kanunların İslâmîleştirilmesi politikası teşkilât tarafından desteklendi. 1977-1978 yıllarında bir millî uzlaşma sağlandı. Bundan sonra İhvân-ı Müslimîn güçlenmeye ve mensupları da önemli mevkilere çıkmaya başladı.

Hasan et-Türâbî, kanunların şeriata uygunluğunu kontrol etme göreviyle başsavcılığa getirildi (1979). Nisan 1984'te kanunların İslâmleştirilmesi politikasını hızlandırmak için olağan üstü hal uygulaması yürürlüğe konduğunda da "mehâkimü't-tavâri" (mehâkimü'l-istisnâiyye) denilen özel mahkemelerde çoğunlukla İhvân mensupları görev aldı.

İhvân-ı Müslimîn'in güçleniş rejiminin otoritesini sarsacak boyutlara ulaşınca liderleri Mart 1985'te çeşitli bahanelerle tutuklandı. Nisanda ise teşkilâtın da katılımıyla halk tarafından Nümeyrî iktidardan düşürüldü. Arkasından İhvân-ı Müslimîn ile diğer müslüman grupların temsilcileri bir kongre düzenlediler ve el-Cebhetü'l-kavmiyyetü'l-İslâmiyye'yi kurdular. Cephe, Nisan 1986 seçimlerinde geleneksel partilerden Hizbül'ümme ve Hizbül'ittihâdî ed-dimukrâtî'nin arkasından üçüncü parti oldu. Önce muhalefette yer alan cephe, Mayıs 1988'de hükümetin düşürülmesinden sonra kurulan yeni hükümete katıldı ve Hasan et-Türâbî Adalet bakanlığı ve başsavcılık görevlerini üstlendi. Bu hükümet, 30 Haziran 1989'da Albay Ömer Hasan el-Beşîr'in başını çektiği bir askerî darbeyle devrildi. Beşîr yönetimi, takip ettiği politikalarla Hasan et-Türâbî liderliğindeki el-Cebhetü'l-kavmiyyetü'l-İslâmiyye'nin desteğini aldı ve yeni kurulan hükümette önemli bakanlıklara getirilen cephe mensupları Nümeyrî'nin başlattığı şeriata tatbiki çizgisini sürdürme imkânını buldu.

1990'lı yıllar boyunca Hasan et-Türâbî'nin devlet başkanı Beşîr'den sonra ikinci önemli şahsiyet olarak görünmesi ve yetkileri daha çok kendi elinde toplamaya çalışması Beşîr'i iktidarı konusunda endişelendirdi ve parlamentoda çoğunluğu oluşturan cephenin devlet başkanının gücünü sınırlandıracak anayasa değişikliklerini gündeme getirmesi üzerine Aralık 1999'da ülke bütünlüğünü koruma ve düzeni sağlama bahanesiyle parlamentoyu kapatarak olağan üstü hal ilân etti.

İhvân-ı Müslimîn'in Görüşleri. İhvân-ı Müslimîn hareketi, XIX. yüzyıl sonlarında Mısır'da ortaya çıkan ve Batı kültürü karşısında müslümanların tavrını tesbite çalışan ıslah hareketinin bir devamı olarak görülebilir. Cemâleddîn-i Efgânî ve öğrencisi Muhammed Abduh'la başlayıp daha sonra liberal ve radikal eğilimlere sahip iki kola ayrılarak devam eden ıslah hareketi fikrî seviyede kalmış, bir halk hareketine dönüşmemiştir. Radikal eğilimin temsilcisi olan Reşîd Rızâ'dan etkilenen

Hasan el-Bennâ, İslâm âleminin problemlerinin ancak toplumun ıslahıyla çözümlenebileceğine inanarak hareketini bu fikir etrafında oluşturmuştur. Hasan el-Bennâ'nın yeni olmadığını vurguladığı İslâm anlayışı onun İhvân-ı Müslimîn'in tarifini, hedeflerini ve bu hedeflere ulaşmanın yollarını tesbit ettiği metodu da doğrudan etkilemiştir. Bütün İhvân mensuplarınınca benimsenen ve örgüt tarihi boyunca değişmeyen bu anlayışa göre İslâm'ın hükümleri ve öğretileri insanların dünya ve âhiret işlerini düzenler; İslâm hem inanç hem ibadet hem din hem devlettir. İhvân-ı Müslimîn, öğretilerinde Kitap ve Sünnet'e ayrı bir vurgu yaparak İslâm'ı sahâbenin, tâbiinin ve selef-i sâlihînin anladığı şekilde anladığını söyler. Bu anlayışa göre İslâm'ı asrın rengine değil asrı İslâm'ın rengine sokmak gerekmektedir (*Mecmû'atü resâ'il*, s. 244). İhvân-ı Müslimîn Selefî, Sünnî, sûfî, siyasî, iktisadî, ilmî, kültürel ve sportif boyutları olan bir harekettir (*a.g.e.*, s. 248-250). Bennâ, hareketin hedeflerini esas ve özel olmak üzere iki grup halinde ele alır. Esas hedeflerinden birincisi, bütün müslüman topraklarının yabancıların hâkimiyetinden kurtarılıp hürriyetine kavuşturulması, ikincisi de bu hür vatanda İslâm hükümlerinin geçerli kılınıp İslâmî sosyal düzenin uygulanmasıdır. Özel hedefleri ise İhvân-ı Müslimîn'in içinde bulunduğu toplumun değiştirilmesiyle alakalıdır (*a.g.e.*, s. 225 vd.). Teşkilâta katılan bir kişi önce kendi nefsinin her yönden ıslah etmek için çaba harcamalı ve İslâmî esaslara dayalı bir aile kurmalı, sonra da emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker ilkesini yerine getirecek toplumu düzeltmeye, İslâm topraklarını kültürel, fikrî, iktisadî ve siyasî alanlarda emperyalist güçlerin tahakkümünden kurtarmaya, İslâmî esaslara uygun, İslâm ümmetini koruyacak, birliğini sağlayacak, İslâm'ı hâkim kılacak ve kültürünü yayacak bir devletin kurulmasına çalışmalı ve yeryüzünde bozgunculuğun kaldırılması, İslâm'ın hâkim olması için cihad etmelidir (Said Havva, 50. *Yılında Müslüman Kardeşler Teşkilatı*, s. 231 vd.).

Dinî esaslara dayalı bir toplum modelini savunan İhvân-ı Müslimîn bunun bütün insanlık için en uygun sistem olduğunu vurgular. Din-devlet ayırımına şiddetle karşı çıkan teşkilâta göre şeriata hükümleri bütün zaman ve mekânlarda tatbik edilebilir ve bu durum hem dinî hem sosyal ve kültürel açıdan bir zorunluluktur. İslâm bütün emir ve hükümleri birbine dayanan mükemmel bir sosyal dü-

zeni öngörmesinden dolayı bütünüyle uygulanmalı, bir kısmı alınıp bir kısmı terk edilmemelidir. Şariat ve fıkıh ayırımı üzerinde duran İhvân-ı Müslimîn'e göre fikhî hükümler tarihsel olabilir, ancak şariat bütün zaman ve mekânlarda geçerlidir. İctihad kapısının sürekli açık tutulması ise günümüz müslümanlarının problemlerinin İslâmî bir şekilde çözülebilmesine imkân hazırlar.

İhvân-ı Müslimîn, geleneksel İslâmî siyaset telakkisini hatırlatan fikirleriyle hedeflediği sistemin teokrasi veya diktatörlük sistemi olmadığını vurgular. Buna göre yöneticinin bir kutsiyeti bulunmadığı gibi Kur'an ve Sünnet'te belirtilen emirler de hem devlet başkanı hem yönetilenler için geçerlidir. Toplumun temsilcileri durumundaki ehl-i şûra tarafından seçilen devlet başkanı yine onlara danışarak hareket eder ve onlar tarafından denetlenir. Hasan el-Bennâ, gelişmiş bir ideal devlet modeli ortaya koymamakla birlikte genel hatlarıyla bazı konular üzerinde durmuştur. Ona göre İslâm coğrafi sınır tanımaz, kan bağına itibar etmez ve bütün müslümanları tek bir ümmet sayar. Hilâfet İslâm birliğinin sembolü, İslâm ülkeleri arasında bir bağ ve İslâm'ın bir şîarı, halife de Allah'ın nizamındaki hükümlerin uygulayıcısıdır. Bennâ'ya göre İslâm'da siyasî idare, devlet başkanının Allah'a ve insanlara karşı sorumlu olması, ümmetin birliği ve ümmetin iradesine saygı duyulması prensipleri üzerine inşa edilir.

Hasan el-Bennâ mevcut sistemde kendileri açısından neyin kabul edilebilir, neyin edilemez olduğu üzerinde durmuş ve onun bu tavrı daha sonraki yöneticiler tarafından da sürdürülmüştür. Prensip olarak anayasal bir devlet düzenini benimsemekle birlikte Bennâ mevcut Mısır anayasasının Batı'dan alındığı, dolayısıyla İslâm'a uygun olmayan noktalar içerdiği için değiştirilmesi gerektiği kanaatindeydi. Ona göre ferdî ve şahsî hürriyeti koruyan, şûra esasına dayalı, kuvvetini millettten alan idarecilerin yaptığı işlerde millet karşısında mesuliyetini beyan eden ve her türlü sultayı sınırlayan anayasa hükümlerinin İslâm'ın prensipleri ve idarî konulardaki kaide ve nizamı ile uyuşmayacak yönü yoktur. Bu sebeple anayasal düzenin yer yüzünde İslâmî idare tarzına en yakın sistem olduğunu söylemektedir (*Mecmû'atü resâ'il*, s. 274). Hasan el-Bennâ, anayasa hakkında gösterdiği bu olumlu yaklaşımı demokratik sistemlerin bir unsuru olan siyasî partiler hak-

İHVÂN-I MÜSLİMİN

kinda göstermemiştir. Ona göre anayasal bir parlamenter sistemin işleyişi için partiler zorunlu olmadığı gibi bunlar bencilliği, insanlar arasında düşmanlığı ve fırsatçılığı beslemektedir. Fakat İhvân-ı Müslimîn, kurucusunun siyasî partilere karşı takındığı bu olumsuz tavra rağmen 1970'li yılların ortalarından itibaren tekrar çok partili sisteme geçen Mısır'da kendine meşruiyet zemini ararken önce bir siyasî parti kurmaya çalışmış, buna izin verilmeyince de çeşitli partilerle ittifaklar yaparak birlikte seçimlere katılmış ve mecliste temsil edilmiştir.

İhvân-ı Müslimîn, İslâmî bir devlet düzeninde ekonominin de kendine has prensiplerinin bulunduğunu ve bunun ne kapitalist ne de sosyalist bir düzende olduğunu savunur. Teşkilâtın bu konudaki görüşleri daha ziyade Seyyid Kutub'un eserlerinde ön plana çıkar. İslâm, ekonomik hayatı da içine alan sosyal adaletin tesisi için üç prensip ortaya koymuştur. Bunlar mutlak vicdan hürriyeti, insanlar arasında tam eşitlik ve karşılıklı dayanışma prensipleridir (Seyyid Kutub, *el-'Adâletü'l-ictimâ'iyye fi'l-İslâm*, s. 32 vd.). İslâm ferdî mülkiyet hakkını tanımakla birlikte bunu sınırsız da bırakmaz. Malın mülkiyeti genelde her ne kadar topluma aitse de fert, mülkiyetindeki mal konusunda toplumun, toplum da her şeyin mâliki olan Allah'ın vekilidir. Fert mala kanunun koyduğu sınırlar içerisinde sahip olabilir ve sahip olmaktan çok koruyuculuk yapar. Ayrıca İslâm malın sarfedilmesi konusunda da sınırlamalar getirmiştir. İhvân-ı Müslimîn sosyal adaletin sağlanmasında zekâta özel bir ağırlıkta bulunur; buna göre zekât taabbüdî ve içtimâî bir vecibedir (*a.g.e.*, s. 90-114).

İslâm'ın tam anlamıyla uygulandığı bir devlette ferdin bir dizi hak ve hürriyetinin garanti altında olduğunu söyleyen İhvân-ı Müslimîn'e göre insanlar arasında renk ve ırk ayırımı yapılmayacak, müslüman ve zimmî aynı görev ve sorumluluklara sahip olacak, bununla birlikte zimmîlere kendi kanunları uygulanacaktır. İbadet,

düşünce, ifade, eğitim ve mülkiyet hakları korunmuş, bütün bu haklar şer'î hükümlerle kayıt altına alınmıştır.

İhvân-ı Müslimîn hedeflerine ulaşmak için çeşitli metotlar geliştirmiştir. Bunlar arasında, hedeflerle bağlantılı olarak yabancı işgaline karşı takip edilmesi gerekenlerle İslâm toplumunun ıslahı için yapılması gerekenler farklıdır. Hasan el-Bennâ'ya göre emperyalizme karşı cihad etmek her müslümanın üzerine farzdır. Bennâ cihad hakkında uzun açıklamalarda bulunmuşsa da bu konudaki fikirlerini sistemleştirmemiştir. Hasan el-Bennâ silâhlı devrime karşı çıkarken İhvân-ı Müslimîn'in rejimlerle arasının açılmasından ve üyelerinin özellikle 1954'ten itibaren Cemal Abdünnâsır rejimi tarafından çeşitli işkencelere mâruz bırakılmasından sonra cihad anlayışını daha geniş bir alana yaydığı ve fikirlerinde radikalleştiği görülür. Seyyid Kutub ile Hasan el-Bennâ'nın yaşadıkları dönemlerin de etkisiyle fikirlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Bennâ'nın konuşmalarında Câhiliye veya dâ-rülharp gibi kavramlara rastlanmaz; Kutub ise düzeni Câhiliye saymakta ve ona karşı cihad edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Seyyid Kutub'un fikirleri her ne kadar İhvân-ı Müslimîn'in resmî görüşleri değilse de onun 1960'lı yıllardaki İhvân hareketini yönlendirdiği ve sonraları Mısır'da daha radikal örgütlerin ortaya çıkmasında rol oynadığı bir gerçektir. İhvân-ı Müslimîn, 1970'li yıllardan sonra Hasan el-Bennâ'nın yolundan giderek rejimle uzlaşmacı bir tavır takınmış ve herhangi bir tekfir girişiminde bulunmadığı gibi her türlü aşırı davranıştan ve yöneticilere karşı cihad fikrinden uzak olduğu ilân etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hasan el-Bennâ, *Mecmû'atü resâ'il-i'imâmi's-şehîd Hasan el-Bennâ*, Beyrut 1965; a.mlf., *Hatıralarım* (trc. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul 1981; Seyyid Kutub, *Yoldaki İşaretler* (trc. İsmail Nuri), İstanbul 1980; a.mlf., *el-'Adâletü'l-ictimâ'iyye fi'l-İslâm*, Kahire 1987; Said Hawwa, 50. Yılında Müslüman Kardeşler Teşkilatı (trc. Ramazan Nazlı), İstanbul 1980; a.mlf.,

el-Medhal ilâ da'veti'l-İhvânî'l-müslimîn, Amman, ts.; J. Reissner, *Ideologie und Politik der Muslimbrüder Syriens: Von den Wahlen 1947 bis zum Verbot unter Adib aş-Şişaklı 1952*, Freiburg 1980; Raymond A. Hinnebusch, "The Islamic Movement in Syria: Sectarian Conflict and Urban Rebellion in an Authoritarian-Populist Regime", *Islamic Resurgence in the Arab World* (ed. A. E. Hillal Dessouki), New York 1982, s. 138-169; Umar F. Abd-Allah, *The Islamic Struggle in Syria*, Berkeley 1983; Olivier Carré – Gérard Michaud, *Les frères musulmans Egypte et Syrie (1928-1982)*, Paris 1983; Olivier Carré, "The Impact of the Egyptian Muslim Brotherhood's Political Islam Since 1950s", *Islam Nationalism and Radicalism in Egypt and the Sudan* (ed. G. R. Warburg – Uri M. Kupferschmidt), Praeger 1983, s. 262-280; Ahmed Abdülhamîd Halefullah, *Fikrû't-terbevî ve tatbikâtüh ledâ cemâ'ati'l-İhvânî'l-müslimîn*, Kahire 1404/1984; Mahmûd Mütlevî, *el-İhvânü'l-müslimûn ve'l-'amelû's-siyâsî*, Kahire 1989; Hasan et-Turâbî, *el-Hareketü'l-İslâmiyye fi's-Sûdan: et-Tetavvür ve'l-kesb ve'l-menhec*, Hartum 1410/1989; Osman Abdülmûz Raslân, *et-Terbiyetü's-siyâsiyye 'inde cemâ'ati'l-İhvânî'l-müslimîn*, [baskı yeri yok] 1990 (Dârü't-tevzî); Safvet Mansûr, *el-Menhecü'l-fikrî li'l-'amelü'l-İslâmî: el-İhvânü'l-müslimîn*, Kahire 1991; Avnî Cedû' Ubeydî, *Cemâ'atü'l-İhvânî'l-müslimîn fi'l-Ârdûn ve'l-Filistin: 1945-1970*, Amman 1991; Abdelwahab el-Affendi, *Turabi's Revolution: Islam and Power in Sudan*, London 1991; Muhammed et-Tavîl, *el-İhvân fi'l-barlemân*, Kahire 1992; Mahmûd Abdülhalîm, *el-İhvânü'l-müslimûn*, İskenderiye 1414/1994, I-III; Hasan el-Aşmâvî, *el-İhvân ve's-seure*, Kahire 1977; Abd Al-Fattah Muhammad El-Awaisi, *The Muslim Brothers and the Palestine Question 1928-1947*, London-New York 1998; Asaf Hussain, "A Select Bibliography of Some Important Source Materials in the English Language on the Ikhwan al-Muslimun", *MWBR*, I/3 (1981), s. 57-60; Olaf Farschid, "Hizbiya: Die Neuorientierung der Muslimbruderschaft Aegyptens in den Jahren 1984-1989", *Orient*, XXX/1, Hamburg 1989, s. 53-73; Eyal Zisser, "Syria", *Middle East Contemporary Survey*, XIX, Tel Aviv 1995, s. 596; XX (1996), s. 636-638; Hasan Yûsufî Eşkûrî, "İhvânü'l-müslimîn", *DMBİ*, VII, 271-281; Philip S. Khory, "Muslim Brotherhood in Syria", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, New York 1995, III, 191-194; Beverley Milton-Edwards, "Muslim Brotherhood in Jordan", *a.e.*, III, 194-197; Gabriel R. Warburg, "Muslim Brotherhood in the Sudan", *a.e.*, III, 197-201; İbrâhim el-Beyyûmî Ganim, "Hasan el-Bennâ", *DİA*, XVI, 307-310.

HİLAL GÖRGÜN